

ФИЛОСОФИЯ ИЛИМДЕРИФИЛОСОФСКИЕ НАУКИPHILOSOPHICAL SCIENCES

Тоголоков А.М., Закиров М.А.

АЗЫРКЫ УЧУРДАГЫ ИСЛАМ ДИНИНДЕГИ ЭКСТРЕМИЗМ КӨЙГӨЙҮ

Тоголоков А.М., Закиров М.А.

ПРОБЛЕМА ЭКСТРЕМИЗМА В ИСЛАМЕ В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД

A. Togolokov, M. Zakirov

PROBLEM OF EXTREMISM IN ISLAM IN THE MODERN PERIOD

УДК: 323.285:28

Аталган макалада исламдагы диний экстремизм көйгөйү, анын башаты жана өбөлгөлөрү изилдөөгө алынат. Анын эл аралык мамилелерге тийгизген таасири кенен анализденет. Бул проблеманы изилдеген окумуштуулардын эмгектери да каралат жана исламдагы бул көрүнүшкө объективдүү баа берилет. Акыркы учурда дүйнөлүк коомчулукта диний экстремизм маселесин ислам менен тыгыз байланышта кароо тенденциясы күч алды. Мындай көрүнүш батыш мамлекеттеринин максаттуу түрдө исламды каралоо саясаты менен тыгыз байланышкан. Изилдөөлөр көргөзгөндөй ислам тынчтыктын, толеранттуулуктун дини. Андагы ашынган, зордук-зомбулукту коомчулукка таңуулагандарды тигил же бул уюмдар же өлкөлөр каржылап, өздөрүнүн кызыкчылыктарын ишке ашырып жатышат. Кээ бир прогрессивдүү окумуштуулар исламды экстремизм менен айкалыштыруу исламды дээрлик түшүнбөстүк катары баалап келишет. Ошондуктан исламды объективдүү баалоо үчүн аны саясатташтырбай, анын негиздерин, баалуулуктарын терең түшүнүүгө аракет жасоо зарыл.

Негизги сөздөр: ислам, радикалдуулук, терроризм, экстремизм, зордук-зомбулук, саясат, эл аралык мамилелер, шариат, сүннөт.

В данной статье рассматриваются проблема религиозного экстремизма в исламе, его истоки и последствия. Подробно анализируется его влияние на международную ситуацию. Исследуются мнения различных ученых, изучающих эти проблемы. С учетом сегодняшних реалий дается объективная оценка этому явлению. В последнее время в мировом сообществе усиливается тенденция рассматривать проблему религиозного экстремизма в непосредственной связи с исламом. Это тесно связано с сознательной политикой западных стран по дискредитации исламской религии. Исследования показывают, что ислам – это религия мира и терпимости. Экстремисты финансируются определенными организациями или странами, и преследуют свои собственные интересы. Некоторые прогрессивные ученые рассматривают связь ислама с экстремистскими организациями как неправильное его истолкование. Поэтому для объективной оценки ислама необходимо попытаться понять его основы и ценности, а не политизировать его.

Ключевые слова: ислам, радикализм, терроризм, экстремизм, насилие, политика, международные отношения, шариат, сунна.

This article examines the problems of religious extremism in Islam, its origins and consequences. Its influence on the international situation is analyzed in detail. The opinions of various scientists studying these problems are being investigated. Taking into account today's realities, an objective assessment of this phenomenon is given. Recently, there has been a growing tendency in the world community to consider the problem of religious extremism in direct connection with Islam. This is closely related to the conscious policy of Western countries to discredit the Islamic religion. Research shows that Islam is a religion of peace and tolerance. Extremists are funded by certain organizations or countries and pursue their own interests. Some progressive scholars view Islam's connection with extremist organizations as a misconception. Therefore, for an objective assessment of Islam, it is necessary to try to understand its foundations and values, and not to politicize it.

Key words: islam, radicalism, terrorism, extremism, violence, politics, international relations, Sharia, Sunna.

Акыркы мезгилде дүйнөлүк коомчулуктун алдында диний экстремизм коркунучу негизги маселеге айланган. Бул проблеманын маңызын андоодон мурун биз «экстремизм» жана «терроризм» түшүнүктөрүнүн маанисине көңүл буруубуз зарыл. Экстремизм (лат. extremus – ашынган) илимий эмгектерде «ашынган көз караштарга жана чараларга таянган, коюлган максаттарды жана белгилүү бир проблемаларды чечүү үчүн эң радикалдуу ыкмаларды колдонууга барган (зордук-зомбулук жана террор жолу менен да)» топтор аталат [4, 42-б.].

Бирок иш жүзүндө экстремизм «ашынган көз караштарды, чараларды жана ыкмаларды» колдонгон гана күчтөр эмес, түзүлгөн конфликттик кырдаалда ушундай жолдорго барууну жактырган топторду да түшүндүрөт.

2001-жылдын 15-июнунда терроризм, сепаратизм жана экстремизмге каршы күрөшүү боюнча Шанхай Конвенциясында экстремизм – күч колдонуу аркылуу мамлекеттин конституциялык түзүлүшүн өзгөртүүгө же бийликти зордук-зомбулук менен тартып алууга болгон аракет катары бааланган.

Экстремисттер өздөрүнүн иш аракеттеринде түрдүү ыкмаларды колдонуп келишет, аларга пропаганда, зордук-зомбулук (баш аламандыктарды уюш-

туруу, иш таштоо, жарандык баш ийбөө, террористтик иш аракеттер ж.б. Экстремизмдин эң коркунучтуусу өздөрүнүн саясий максаттарына жетүү үчүн идеологиялык, эреже боюнча, диний факторлорду колдонууга аракет жасашкандыктарында турат.

Экстремизм проблемасы дүйнөлүк эл аралык мамилелерде 1970-жж. араб-израиль согушунан кийин курчуй баштаган. Ошол окуялардан улам дүйнөлүк коомчулукта «ислам фундаментализми, экстремизми, мусулман террористтери» түшүнүктөрү кеңири жайылтыла баштаган. Исламдагы мындай радикалдуу кыймылдын негизги булагы катары «Бальфурдун Декларациясы» эсептелинет, ага ылайык Палестина жеринде еврейлердин мамлекетин мыйзамсыз негизде түзүү аракети абалдын курчушуна шарт түзгөн [7, 127-б.].

Бирок «радикалдуу ислам», «ислам экстремизми», «мусулман террористтери» деген түшүнүк чыныгы исламда жок, анткени ислам дининде зордук-зомбулук көргөзүү, күч аркылуу динди таратуу жөнүндө идеялар жок. Ошондуктан көпчүлүк окумуштуулар исламга жабынып радикалдуу иш чараларды жүргүзүп жаткан топторду ислам динине тиешеси жок экендигин билдиришип, коомчулукту ынандырууга аракеттерди жасап келишет. Иш жүзүндө экстремисттер ислам динине жабынышып өздөрүнүн саясий максаттарын ишке ашырууга аракеттенип жатышкандыктары ачык айкын көрүнүш болууда.

Россиялык окумуштуу Е.Примаков: «Элдердин далилденбей туруп террористтерди мусулман динине тиешелүү экендигине ишенүүсү алардын исламдын маңызы жөнүндө жетишээрлик деңгээлде билиминин жоктугу менен түшүндүрүлөт», – деп таамай айткандыгы белгилүү. Ал терроризмди ислам менен теңдеш кароо чындыкка эле топ келбестен, адамдардын ислам боюнча билимсиздигинен, алардын түркөйлүгүнөн кабар бере тургандыгын белгилеген. Мындай иш аракеттер өз кезегинде кээ бир топтордун максаттуу түрдө жасап жаткан иш аракети катары баалоого болот. Анткени коммунизм эл аралык мамилелерде белгилүү бир саясий күч катары өз таасирин жоготкондуктан, азыркы коомчулук же батыш мамлекеттери исламды негизги душман катары кабыл алып, мурдагыдай эле элдерди коркутуу, үркүтүү саясатын улантышууда.

Өз кезегинде ислам дини терроризм менен эч кандай байланышы жок, аны ислам теориясын изилдөө аркылуу далилдөөгө болот. Исламды терроризм менен бирдей кароо өз кезегинде бүт мусулмандарды террорист катары кароого, исламдын негиздерин бурмалоого алып келет. Мындай саясат дүйнөлүк деңгээлде чоң коркунуч жаратат.

Белгилүү болгондой ислам пайда болуп, жаңы эле жайылтыла баштагандан тартып эле анын душ-

мандары, айрыкча еврейлер диндин негиздерин бурмалап, мусулмандарды каралоого аракеттенишкен.

Экстремизмдин тигил же бул коомдо пайда болушунун бир катар факторлору бар, алардын эң негизгилери төмөнкүлөр: социалдык, экономикалык жана саясий. Өзгөчө акыркы учурдагы ири саясий өзгөрүүлөр, социалдык-экономикалык кризистер учурунда мындай көрүнүштөр күчөй баштайт. Анткени мындай кырдаалда мурдагы баалуулуктар жоголуп, коомдун руханий базасы кыйрай баштайт. Окумуштуулардын пикиринде исламдагы ашынган топтордун, экстремисттик күчтөрдүн калыптанышынын негизги себептери катары төмөнкүлөрдү көргөзүшөт: социалдык-экономикалык (жакырчылык; билимсиздик); геосаясий (географиялык факторлор; Батыштын терс таасири; глобалдашуу процесси); саясий (саясий конфликттин байкалышы; саясий эркиндиктин төмөн болушу); идеологиялык (зордук-зомбулукту жайылтуу идеясы) [5, 109-б.].

Белгилүү болгондой ислам мамлекеттеринде негизинен шарият менен жашоо принциби үстөмдүк кылып келген. Бирок, XX к. батыш мамлекеттеринин дүйнөнүн бүт өлкөлөрүнө демократиялык принциптерди таңуулоо процесси чыгыш элдерине, анын ичинде ислам динине да чоң залакасын тийгизген. Мындай иш аракеттерден улам элдердин салттык жашоо-мүнөзү гана өзгөрбөстөн, алардын аң-сезимдери да өзгөрүү көркүнө дуушар болгон. Элдердин баарын батыштын калыбына салуу: эркин мүнөздө жашоо, динди бийликтен ажыратуу саясаты, албетте, чыныгы ислам баалуулуктары менен жашаган өлкөлөрдө ири каршылыктарды пайда кылган. Мындай саясатты батыштын исламга каршы согушунун жаңы бир формасы катары да кароого болот.

Ал эми батыш окумуштуулары диний экстремизмди чыгыш өлкөлөрүндөгү жардылык процесси менен гана байланыштырышат. Өз кезегинде АКШ жана башка өлкөлөр исламды саясатташтырып, жасалма түрдө радикалдуу, экстремисттик топторду түзүп, тигил же бул мамлекеттердин ички ишине кийлигишип, алардын туруктуу өнүгүүсүн талкалоо аракеттерин жүзөгө ашырып келишет. Реалдуу түзүлгөн кырдаал көргөзгөндөй глобалдашуу шартында адамдардын жашоо мүнөзү өзгөрүп, алардын салттык баалуулуктарына чоң коркунуч жаралды.

Ал эми кээ бир ислам мамлекеттериндеги ашынган экстремисттик топтордун иш аракети чыныгы ислам менен айкалыштыруу мүмкүн эмес. Анткени алар да өздөрүнүн жеке кызыкчылыктарында исламды пайдаланышып, коомчулукка чоң коркунуч алып келишүүдө. Албетте, жогоруда айтылгандай аларды батыштын ири мамлекеттери өз кезегинде каржылап тургандыгы да белгилүү. Мындай саясаттын дагы бир мааниси ислам дининин дүйнөлүк масштабда

жайылтылып кетүү коркунучун майтаруу болуп саналат. Азыркы тапта ислам динин батыш мамлекеттеринин көптөгөн жарандары тарабынан кабыл алынышы жана башкаларды үгүттөөсү динсиз жашаган коомдор үчүн чоң коркунуч болууда. Ал эми диний баалуулуктар жоголуп, коом деградацияга учураган кырдаал алар үчүн анчалык деле маанилүү эмес.

Жогоруда айтылгандай экстремизм жана терроризм проблемасын ислам дини менен тыгыз байланышта кароо мүмкүн эмес. Анын пайда болушунун себептери көп жана ал бир катар факторлор менен байланышкан. Терроризм проблемасы комдук өнүгүүгө, мамлекеттердин, жана жарандардын өз алдынча, эркин жашоосуна коркунуч келтирүүчү күч катары кароого болот. Ал азыркы шартта эл аралык мамилелерде, мамлекеттер аралык байланыштарда негизги проблемага айланды.

1990-жж. баштап Борбордук Азияда ислам кеңири өнүгө баштаган. Совет мезгилиндеги динсиздик саясаты исламга да терс таасирин тийгизип, эл массасы андан бир топ алыстап калган эле. Совет бийлиги учурунда бир муун исламды таануу менен өткөн десек болот. Ал эми көпчүлүгү өздөрүн мусулман деп эсептегени менен шарият негиздерин унутушкан же ал менен жашашкан эмес. Исламды жайылтуу, өнүктүрүү иштери толоук токтогон эле. Эми босо анын кайра жаралуусуна мүмкүндүк түзүлгөн. Бул тенденция аймактагы бардык өлкөлөргө таандык көрүнүш, бирок исламдын өнүгүүсү тигил же бул мамлекеттеги саясий конъюнктурадан көз каранды болуп, анын өнүгүү темпи түрдүү мүнөздө ишке ашкан.

Бул учурда ислам, айрыкча араб мамлекеттери аймактагы исламдын өнүгүшүнө, элди исламга тартууга бир топ күч жумшашкан жана ири каржылык жардамдарды көргөзүшкөн. Бир эле мезгилде чет элдик уюмдардын өкүлдөрү, аалымдары аймакка келип, дин негиздерин боюнча даават иштерин жүргүзүшкөн. Эми мурда үзүлүп калган байланыштар калыбына келтирилип, аймактагы мусулмандар жалпы ислам дүйнөсү менен тыгыз алакаларды түзүп, бир мейкиндикке кирүүгө мүмкүнчүлүк алышкан.

Ислам мамлекеттеринин каржылоосунун натыйжасында аймактагы республикаларда ислам окуу жайлары ачылып, мечит, медреселер курулган. Совет мезгилинде деформацияга учураган элдин аң-сезиминде трансформация процесси башталган. Тагыраак айтканда, эл массасы, өзүнүн негизги ислам динине, анын баалуулуктарына кайтуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон.

Белгилүү болгондой совет бийлиги Борбордук Азияны ислам дүйнөсүнөн бөлүп, аны камоо кармап, тышкы байланыштарын үзгүлтүккө учураткан эле. Бирок бийлик элдин ишенимин толук жогото алган

эмес жана алмак да эмес болчу. Демагогиялык, популисттик мүнөздөгү атеисттик тарбиялоо, чакырыктар өз кезегинде элдин моралдык жактан деградацияланышына, коомдун асыл-нарктарынан ажырашына алып келген.

Азыркы шартта ислам дүйнөсүндө тышкы күчтөрдүн таасири астында бир катар өзгөрүүлөр болгондуктан алардын ичинде биримдик жок. Бул болсо өз кезегинде бирдиктүү ислам мамлекетин түзүү идеясын жокко чыгарат. Ал эми чет элдик окумуштуулардын, эксперттердин ислам коркунучун ашыра баалоосу иш жүзүндө негизсиз экендиги тастыкталууда. Исламдын саясатташуусу, негизинен, социалдык-экономикалык абал оор өлкөлөрдө ишке ашуусу мүмкүн. Анда да тышкы күчтөрдүн кийлигишүүсү аркылуу болуп жатканын эске алуу зарыл.

Азыркы учурдагы араб өлкөлөрүндөгү болуп жаткан согуштар, ири саясий кризистер – ички факторлордун эсебинен эмес тышкы күчтөрдүн кийлигишүүсүнөн улам ишке ашып жатат. Батыш мамлекеттери, айрыкча АКШ аймакт өз позициясын бекемдөөгө аракеттенүүсү мындай тенденциялардын күч алышына шарт түзүп, абалды оордотуп жатат.

Борбордук Азияда ислам саясий мүнөзгө ээ эмес. Бирок аймактагы социалдык-экономикалык, этностор аралык, территориалдык, экологиялык проблемалардын сакталышы, тышкы күчтөрдүн аймактагы өз таасирлерин күчөтүүгө болгон аракеттери, албетте, исламдын күч колдонуу ыкмасын жайылтууга шарт түзүп бериши мүмкүн. Бирок, реалдуу кырдаалды туура баалай турган болсок азырынча мындай коркунучтун пайда болушуна негиз жок.

Көпчүлүк изилдөөчүлөр бийликтин коррупцияланышы, социалдык проблемалар элди чыныгы, алгачкы ислам баалуулуктарына кайтууга үмүттөндүрүп, бүт проблемаларды акыйкат жол менен чечүүгө шыктандырат. Азырынча эч бир республикада саясий системаны ислам негизинде өзгөртүүгө аракеттер жок жана мындай коркунуч пайда болбогондугун баса белгилеп кетүү абзел. Кээ бир изилдөөчүлөр элдин эң жакыр катмары ошол идеалдуу исламга кайтууну эңсешет деп жазышат, бирок карапайым калка, негизинен, тынч, шарият менне жуурулушуп жашоо, сүнөттү бекем кармоо жетишээрлик экендигин эске алуу зарыл. Көпчүлүк учурда жергиликтүү изилдөөчүлөр, айрыкча, исламды үстүрттөн түшүнгөндөр абал курчуп кетишин божомолдошуп, реалдуу кырдаалды батыштын эксперттери сыяктуу бурмалоого барышууда [1, 54-6].

Дүйнөнүн ири мамлекеттери Борбордук Азиянын энергиялык байлыктарына жетишүү жана аймакта өз таасирлерин күчөтүү максатында ислам фундаментализми, экстремизмин күчөтүп жатышат [2, 32-6]. Ошондуктан изилдөөчүлөр белгилешкен

дей аймакта ири державалардын саясий оюндары жүрүп жатат. Мындай абал аймактагы теңтайлашууну жана туруксуздукту күчөтүп, эл аралык терроризмди жайылтып жиберүү коркунучун пайда кылат.

Борбордук Азияда бири тараптан диний кайра жаралуу процесси жүрүп жатса, экинчи жактан ички жана тышкы түрдүү күчтөр диний факторду өздөрүнүн саясий жана геосаясий кызыкчылыктарын ишке ашырууда колдонууда [6, 38-б.]. Мында маселе ошол диний ренессанстын ийгиликтерин пайдаланып, сырткы деструктивдүү күчтөрдүн иш аракеттерин төмөндөтүүдө турат.

Борбордук Азиянын башка республикаларынан айырмаланып Кыргызстанда ислам дини кеңири өнүгүүгө ээ болууда. Аны ислам кйра жаралуу тенденциясы катары да баалоого болот. Ошондуктан мында радикалдык жана экстремисттик күчтөрдүн идеялары кеңири таркаган эмес. Мында негизги өзгөчөлүк башка республикаларда радикалдуу деп эсептелинген «Таблиги-Жамаат» кыймылынын иш алып баруусун атоого болот. Иш жүзүндө бул жада калса кыймыл да эмес, болгону элдерди шарият менен жашоого, ислам негиздерин үйрөнүүгө болгон жол гана. Ислам дини боюнча билимдүү аалымдардын көп болушу, диний эркиндик ж.б. бир катар факторлор өз кезегинде республикада диндин радикалдашуусуна мүмкүндүк берген эмес. Баса белгилеп кетүүчү жагдай дааваттын негизги эле максаты элди ислам динине кайтаруу, үгүтөө, анда саясатка аралашууга жол берилбейт, чыныгы момун мусулмандын жашоо мүнөзүн баштан кечирүү, сүннөт менен жашоого чакыруу маанилүү орунда турат [3, 85-б.].

1999-2000-жж. Кыргызстандагы Баткен окуялары эл аралык терроризмдин канчалык деңгээлде маанилүү экендигин көргөздү. Өзбекстандын Ислам кыймылынын күжүрмөн топтору Кыргызстан аркылуу Өзбекстанга өтүп, саясий режимди өзгөртүүгө аракеттенишкен. Бул окуялар Борбордук Азия өлкөлөрү үчүн чоң сыноо болгон эле. Анткени сырткы күчтөр тарабынан каржыланып, атайын даярдыктан өткөн топтордун кол салуусу иш жүзүндө алардын эгемендигине, территориалдык бүтүндүгүнө чоң коркунуч жараткан. Бирок бүлгүнчүл күчтөрдүн аз санда болушу, реалдуу кырдаалды туура баалабоосу, аймактардагы мамлекеттердин тез арада ага жооп кайтаруусу, жергиликтүү элдин ичинен колдоо албоосу

– алардын алдыга коюлган максаттарынын орундалбашына алып келген. Бирок бул окуя ислам динине жабынып алып, анын атынан согуштук аракеттерге чакырган күчтөрдүн аракеттери канчалык деңгээлде коркунучтуу экендигин айгинеледи.

Жалпысынан алганда азыркы шартта Борбордук Азияда, анын ичинде Кыргызстанда өтө коркунуч жараткан ислам күчтөрү жокко эсе. Анткени эл массасы негизинен ислам дини боюнча жетишээрлик деңгээлде түшүнүккө ээ жана радикалдуу күчтөрдүн тамыр алуусуна аймактагы саясий-экономикалык кырдаал жооп бербейт. Өз мезгилинде аймактык уюмдардын биргелешкен аракеттери да ага жолтоо болот. Маселенин баары исламды каралабай, анын чыныгы маңызын түшүнүү, аймактагы мусулмандардын шарият менен жуурулушуп жашоосуна тоскоол болбоо жана ислам баалуулуктарын калыбына келтирүү, сактоо жана аны коомдук жашоого алып келүү менен гана аймактагы туруктуулукту сактап калууга, өнүп-өсүүгө шарт түзүлөт.

Аймактагы мамлекеттердин ички түзүмдөрүнүн чыныгы террористтик күчтөргө каршы күрөшү, алардын топторун аныктоо иш чаралары, элге чыныгы ислам негиздерин жеткирүү – өз кезегинде радикалдуу идеялардын таралышына бөгөт коёт. Терроризм менен күрөшүү аймактагы тынчтыкты жана туруктуулукту сактоого мүмкүндүк берет.

Адабияттар:

1. Алишева А. Религиозная ситуация в Кыргызстане // Центральная Азия и Кавказ. 1999, №4.
2. Бабаджанов Б. Ферганская долина: источник или жертва исламского фундаментализма? // Центральная Азия и Кавказ. 1998.
3. Волков И.В. Основные проблемы геополитического положения Центральной Азии в эпоху глобализации. - Б., 2007.
4. Краткий политический словарь. - М., 1989.
5. Молдалиев О.А. Ислам и политика: политизация ислама или исламизация политики? - Б., 2008.
6. Россия и мусульманский мир. - М., 1997.
7. Ушаков В.Н. Политический ислам в Центральной Азии. - Б., 2005.
8. Тоголоков А. М. Суфизмдеги поэтикалык ой толгоолор. // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. №5 - Б., 2016.
9. Алимova К.Т. Кыргыз элиндеги мусулман салттары жана майрамдары.// Известия вузов Кыргызстана. №3. - Б., 2016